

BAĞLAMA YAPIMI

Nail TAN

Giriş :

Türk milletinin en eski çalgıları sî-puzga, kopuz ve davuldur. Bugün Anadolu'da en yaygın çalgı olarak bağlamayı görmekteyiz. Bağlamaya Anadolu'da "saz" da denmektedir. Bağlama cinsi çalgıların atası, en eski Türk çalgılarından kopuzdur. Kopuz ve tezene (mızrap) ile çalınan çalgılarımız üzerine geniş bir araştırma geç de olsa yayınlanmış bulunuyor.¹

Yenisey Kırgızlarının Şaman âyinlerinde kopuz çaldıklarını, 11. Yüzyıl tarihçilerinden Gardizi haber vermektedir.² Doğu Türkistan'ın Müslüman bakışları da ravap (rûbab) denilen üç telli saz ile âyin yapıyorlardı.³ Divanü Lûgat-it-Türk'te kopuz, "Kubuz: Ut, kopuz, kubuz" olarak geçmektedir.⁴

Oğuz ozanları kopuzu kutsal sayarlardı. Öpüp başlarına koyduktan sonra çalarlar, hele düşman elinin sürülmesine asla müsaade etmezlerdi. Kopuzun yere konulması da saygısızlık sayılırdı. Bugün Anadolu'da bu gelenek kısmen

yaşamaktadır. 40-50 yıl öncesine kadar, güzel ve gösterişli bağlamalar, kız kaçıtır gibi kaçırılırdı. Bu uğurda canlara kıyıldığı ender olaylardan değildir. Türklerin at, kadın, silâhtan meydana gelen namus kavramı içine bağlama da girmiştir.

Eski Oğuzlarda olduğu gibi, Müslüman olduktan sonra da Şamanizm geleneğini sürdüren ozanlar, kopuzu kutsal saymışlardır. Dede Korkut, hikâyelerde kopuzu ile meydana çıkıyor; ad verirken, dua ederken hep kopuz çalıyor, Oğuz kahramanları kopuz sesinden kuvvet alarak mücadelelerinde galip geliyor 6 Bir örnek olmak üzere Dede Korkut hikâyelerinden "Uşun Koca Oğlu Segrek"i ele alalım. Bu hikâyede; Segrek tanımadığı için düşmanı saydığı ağabeysinin elinde kopuz olduğunu görünce:

—“Mere kâfir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadım. Eğer elinde kopuz olmasaydı, ağam başıyçün seni iki pâre kılurdum”⁷ der. Böylece, kopuzla saygı bir canı kurtarmış oluyor.

Kopuz; uzun saplı, armut ya da üç kenar gövdeli, kıl telli ve ses perdeleri yokken Anadolu'ya geçince, tahminen XIV. yüzyılda madenî tel takılmak ve

1. Mahmut Ragıp Gazimihâl: **Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız**, A. Üniversitesi Bsm. Ank. 1975, 192 S. "Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. 15

2. Prof. Abdülkadir İnan: **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, T. T. K. Bsm., Ank. 1972 S. 93, "T. T. K. yayımlarından VII. Seri No. : 24a"

3. İnan : a. g. s. 96

4. Besim Atalay **Divanü Lûgat-it-Türk Dizini**, Alâeddin Kırâl Bsm., Ank. 1943, s. 372, "Türk Dil Kurumu Yayını"

5. Sadi Yaver Ataman : Bağlamacılık ve bağlama geleneği, **Musiki Mecmuası**, S. 255, Şubat 1970, s. 11

6. İnan : a. g. e.' s. 93

7. Orhan Şaik Gökyay: **Dedem Korkut'un Kitabı**, M. E. Bsm., İst. 1973, s. 131 "Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları"

bağırsak kirişten ses perdeleri bağlamak suretiyle oldukça gelişmiş bir şekil almıştır. 8 Kopuzun Orta Asya Türk kavimlerinde perdeli ve perdesiz iki şekline de rastlanmaktadır. Bugün Türkiye’de uzunluğu, perde ve tel sayısı farklı çeşitli bağlama tipleri görmektedir. Cura, cura bağlama, bağlama, bozuk, meydan sazı, divan sazı, âşık sazı, tanbura gibi adlar verilen bu bağlama tiplerinde standart ölçü ve adlara rastlamamaktayız. Bu durumu normal karşılamak gerek. Zira halk sanatlarında standart ölçüler yoktur. Adlar yerleşme yerlerine göre farklılık gösterir.

Eski Bağlama Yapımı Tekniği :

Baksı dualarındaki öğelere dayalı olarak Kazak baksılarının kopuzunun gövdesi “üyöngü” ya da “üyenki” ve “karagay” denilen söğüt ve çam ağaçlarından, perdeleri ve yayının ağaç bölümü kızıl çalı “topulgu” dan, teli yürük atın kuyruğundan, kulağı (burgusu) taşa biten “ırgay” çalisından, yuvarlak aynası (oyuk gövdenin üzerine gerilen deri) “yelyeme” devenin derisindedir. 9 Dikkat edilecek olursa, kopuzun her bölümünün nelerden yapıldığı belirtilmiş, fakat yayının kılından ve telinin sayısından söz edilmemiştir. Bu kopuzun yay kılınının da at kuyruğu ya da yelisin kılından olduğu söylenebilir. 10

Yukarıda bağlama yapımında standart ölçülere rastlamanın pek mümkün olamayacağını, her ustanın kendine göre ölçüleri bulunduğunu söylemiştik. Ancak, Şemsi Yastıman’dan edindiği bilgilere göre Mahmut Ragıp Gazimihâl, sap uzunluğunun tekne uzunluğuna nis-

betle sabit olduğunu belirtiyor. Şöyle ki: Tellerin takıldığı alt eşikten sapın takıldığı noktaya kadar tekne kaç cm. ise, sap uzunluğu (burguluk hariç) bu ölçüye 13 cm. katılarak hesaplanır. Şayet tekne boyu 40 cm. ise, $40 + 13 = 53$ cm. olur. Katılan 13 cm. fazlalık hiç bir boy bağlamada değişmez.” 11

Bağlama tekneleri çember (yaprak, kavun dilimi) ve oyma olmak üzere iki şekilde yapılır. Çember bağlamalarda tekne, ut ve mandolinlerde olduğu gibi parçalar birleştirilmek suretiyle meydana getirilir. Oyma bağlamalarda ise gövde yekpâre ağaçtan oyulur. Makbul bağlamalar oyma olanlarıdır. 12 M. Şakir Ülkütaşır’a göre, 13 bağlama teknesinde en çok dut, bazan kestane ve nadiren sarmaşık, sap kısmında ceviz, gürgen veya ıhlamur kerestesi kullanılır. En makbul bağlamalar, sarmaşık ağacından yapılanıdır. Burgular ceviz veya başka bir sert ağaçtan olabilir. Güray Taptık da 14 bağlama yapımında kestane, gürgen, ardıç gibi ağaçların kullanılabilirdiğini, ancak çok iyi ses verdiğinden dut ağacının tercih edildiğini belirtmektedir. Sadi Yaver Ataman ise 15, eskiden tesviye edilmiş bağlama teknesi yapılacak kütüklerin, içine kor ateş konularak üfleye üfleye oyulduğunu, daha sonra ıhlamur, köknar veya çam gibi hafif ağaçlardan sap takıldığını söylemektedir. Teknenin oyulması büyük bir dikkat istemektedir. Tekne duvarları,

8. Sadi Yaver Ataman : Bağlamacılık ve bağlama geleneği, s. 11

9. İnan : a. g. e., s. 141-144

10. Ali Kemal Kaya : I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi’nde sunulan “Tarihte ve günümüzde kopuz” adlı yayınlanmamış bildirisi.

11. Gazimihâl : a. g. e.’ s. 108

12. Güray Taptık : **Bağlama Büyük Metod**, Bl. I, Kor Ofset, Ank. 1971, s. 1

13. M. Şakir Ülkütaşır’ın “Sinop ve muhitinde halk sazları” adlı makalesi Bartın gazetesinde 9 Kasım 1931-3 Mayıs 1932 tarihleri arasında (319-342. sayılar) yayınlanmıştır.

14. Taptık : a. g. e., s. 1

15. Sadi Yaver Ataman : **Anadolu Halk Sazları Yerli Musikiciler ve Halk Müzik Karakterleri**, Burhaneddin Mat., İst. 1938, ss. 10-11

ne kadar ince olursa ve eşit kalınlıkta inceltirirse o kadar iyi ses çıkar(2 - 3 mm.) Tekne içersine içi boşaltılmış yumurta kabuğu yapıştırılmakla sesin ihtizasının çoğaldığına inanılır.

Oyulmuş tekne 2 - 3 mm. kalınlığında düz ve sık elyafli göğüs denilen bir kuru tahtayla kapatılır. Göğüs tahtasının ses üzerindeki etkisi büyüktür. Göğüs sathı balık sırtı olmazsa makbul değildir. Göğsün iki yan tarafına peş denilen başka bir keresteden yapılmış parçalar eklenerek süslenir. Göğüse 2-3 delik delindiği de olur. Bağlamanın teknesini parçalayıp yeniden tutkalamakla sesinin açılacağına inanıldığından bağlamacılarca yamalı bağlama daha makbul sayılır. 16

Bağlamaların mümkün olduğu kadar süslü olmasına önem verilir. Çoğu zaman; tekne, göğüs, sap sedef ve fildişi oymalarla süslenir.

Sapa sırma püskül, hattâ nazarlık bir diş sarımsak bağlanır. Perdelerin ustalikle bağlanması da bağlamanın sesine tesir eder. Perdeler eskiden kuzu bağırsağından yapılıyordu. Perde bağlamak büyük hüner ister. Bağlamacı tabiriyle "Manda koşsan çözülmez." Bağlamalarda bugün genellikle 17 perde kullanılmaktadır. Bağlama tiplerine göre 9-33 perde takılabilmektedir. Gaziantep ve Maraş havalisinde kullanılan ve Meydan Sazı denilen 12 telli bağlamanın sapının içi, uzunluğunca delinerek içine ufak saçmalar konur. Sapın ucuna da bir yuva açılarak kurşun dökülür. Sapın ağırlığının fazlalığı nisbetinde inlemesinin iyi olacağına inanılır. 17. Kastamonulu bağlama sanatçısı İhsan Özanoğlu folklorist, eski âşık sazlarının sapının içinin boydan boya delinerek içine bağlama teli katıldığını, böylece "daha güzel ve inlemeli bir ses"

elde edildiğini bana anlatmıştı Ozanoğlu, bu tip yapılmış bir bağlamayı Ankara Etnografya Müzesi'nin kendisinden satın aldığını da belirtmiştir.

Bağlamalarda tel sayısı 3-12 arasında değişmektedir. Klasik bağlamaya 3 çift tel, yani 6 tel takılmaktadır. Genellikle, alt ve üst teller çelik, orta teller sarı veya pirinç tellerdir.

Bağlama "Tezene" adı verilen mızrapla çalınır. Kiraz kabuğu birkaç gün zeytin yağında yatırılıp iyice yumuşatıldıktan sonra tezene olarak kullanılır. 18

Günümüzde Bağlama Yapımı :

Bugün, yurdumuzda bağlamayı en iyi şekilde Kastamonu'da Tekeli Kardeşler'in yaptığı bilinmektedir. Öyle ki, Tekeli Kardeşler'den bağlama almak için en az bir yıl önceden sipariş vermek gerekir.

Ali (1923), Ahmet (1926) ve Bekir (1933) Tekeli Kardeşler, Kastamonu'nun Hacı Muharrem Köyünde doğmuşlardır. Tekeli Kardeşler, ilk bağlamayı 1943'te köylerinde yapmış, 1953 yılında da Kastamonu şehir merkezinde bir atelye açmışlardır. Ali Tekeli 1944 yılında Çifteler (şimdi Yunus Emre Öğretmen Meslek Lisesi) ve Hasanoğlu (şimdi Atatürk Öğretmen Meslek Lisesi) Köy Enstitülerinde, Ahmet Tekeli Gököy (şimdi Göl Öğretmen Meslek Lisesi) Köy Enstitüsünde 50 bağlama yaparak öğrencilerin hizmetine sunmuştur. Tekeli Kardeşler, kendi ifadelerine göre 1944 yılından bu yana 2000 - 2500 yeni bağlama yapmış, bir bu kadar da bağlamayı tamir etmişlerdir. Âşık Veysel, Nida Tüfekçi, Osman Özdenkçi, Ahmet Yamacı, Ahmet Sezgin, Adnan Ataman Şemsi Yastıman, Bayram Aracı, Güray Taptık, İhsan Ozanoğlu gibi tanınmış sanatçılar uzun yıllar Tekeli Kardeşlerin bağlamalarını kullanmışlardır ve

16. Ataman : a. g. e., s. 11

17. Ataman : a. g. e., ss. 11-14

18. Ataman : a. g. e., s. 14

kullanmaya da devam etmektedirler.

Tekeli Kardeşler'in bağlama yapımın kullandıkları malzemeler şunlardır :

Teknede : Dut, karaağaç ve kestanesi. İyi ve net ses verdiği için dut kerestesi tercih edilmektedir.

Kolda : Fırınlanmış ala erik, armut kayın gibi sert keresteler.

Göğüste : Sık ve düz elyafli köknar kerestesi.

Ön ve arka eşiklerde : Kemik veya manda boynuzu.

Orta eşikte : Sert ağaçlardan herhangi biri.

Burgularda : Kayın kerestesi.

Peşlerde : Ardıç, beyaz kavak, ceviz veya suni abanoz.

Püskülde : İpek, renkli ibrişimler. Büyük futbol kulüplerinin renkleri tercih edilmektedir.

Perdelerde : 0.45 mm. naylon iplik.

Süslerde : Hakiki sedeften kıl testere ile kesilmiş motifler.

Parlatma ve cilâlamada : İspirto, gomalak, pomza taşı tozu, vazalin karışımı.

Tellerde : Curada 0,15 mm. çelik tel

Bağlamada : 0,20 mm. çelik tel.

Divan ve Meydan Sazında : 0,25 ve 0,30 mm. çelik tel.

Yapıştırıcı : Sıcak kemik tutkalı.

Bağlama yapımında kullanılan âletler ise resimlerde görülmekte olup, resim altı yazılarında adlarından söz edilmektedir.

Tekeli Kardeşler, ortalama 4 - 5 iş gününde bir bağlama yapabilmektedirler.

Şimdi fotoğraflarla bir bağlamanın nasıl yapıldığını (Tekeli Kardeşler tarafından safha safha inceleyelim:

Res. 1 — Dut kütüğünün ölçülmesi

Res. 2 — Dut kütüğünden elektrikli testere ile kapak alınıyor.

Res. 3 — Bağlamanın kalıbı çiziliyor.

Res. 4 — Elektrikli testere ile bağlama teknesinin fazlalıkları kasılıyor.

Res. 5 — Balta ile teknenin fazlalıkları kesiliyor (balta ile taslama.)

Res. 6 — Teknedeki fazlalıkların bir kısmı da keserle alınıyor (keserle talama).

Res. 7 — Teknenin dışının tesviyesi.

Res. 8 — Tekne oyma keseriyle oyuluyor

Res. 9 — Oyma keseriyle tekneyi oyma.

Res. 10 — Iskarpelâ ile tekne duvarlarının inceltilmesi.

Res. 11 — Oyma kalemi ile inceltme.

Res. 12 — Testere ile kol yuvasının açılması.

Res. 13 — Kolun hazırlanması.

Res. 14 — Kolun tutkallanarak takılması.

Res. 15 — Göğüs takma.

Res. 16 — Peşlerin takılışı

Res. 17 — Peşler

Res. 18 — Takılan göğüs rendelenerek inceltiliyor.

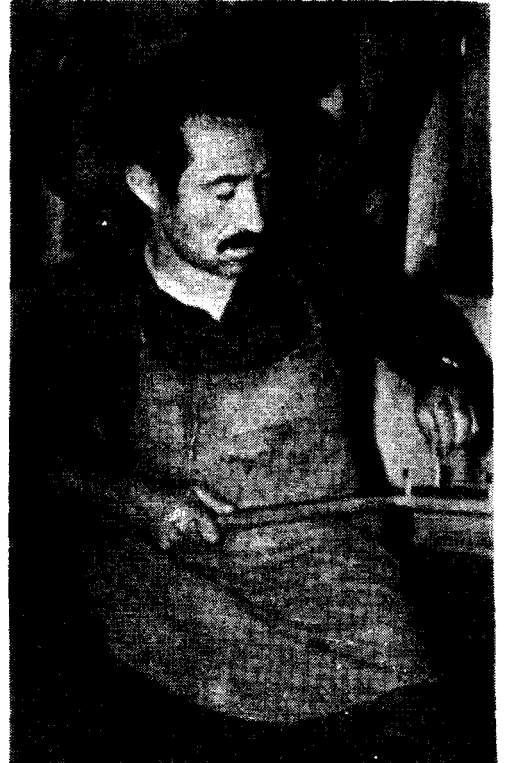
Res. 19 — Zımparalama

Res. 20 — Cilâlama.

Res. 21 — Burgu yapımı.

Res. 22 — Burguların takılması.

Res. 23 — Perde bağlama.

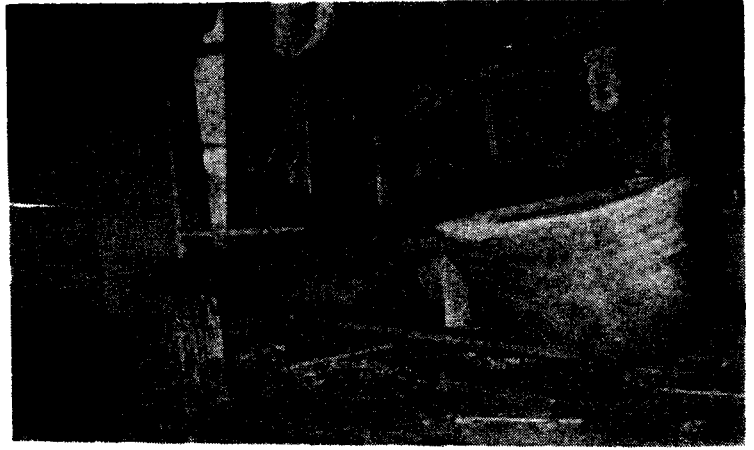
Res. 24 — Tel takma.

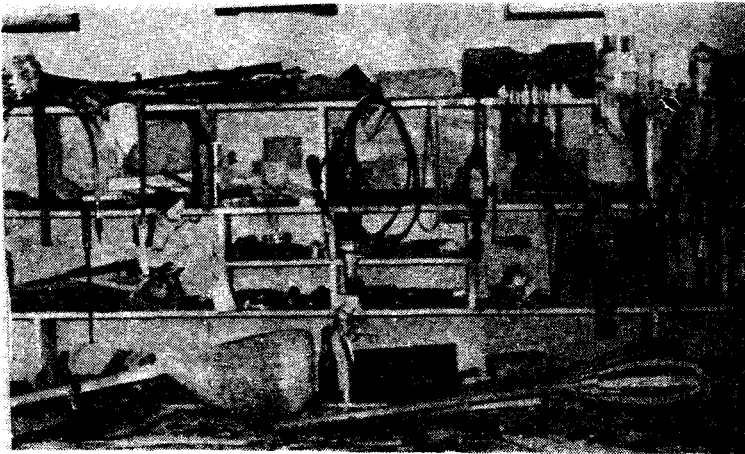
Res. 25 — Perdelerin ayarlanması.

Res. 26 — Akort yapma.

Res. 27 — Kolda süsleme ve sedfleme çalışmak.

Res. 28 — Bütün tekne ve kavun dilimi tekne.

Not : Fotoğraflar Özdemir Tan tarafından çekilmiştir.